

Med femininiteten på spel?

ELSA CRONA

LUNDS UNIVERSITET

I tyngdlyftning ska ett objekt som väger x antal kilo förflyttas från marken upp till raka armar. Objektet formar sig inte efter kroppen, så kroppen som lyfter måste forma sig efter objektet. Denna form är både estetisk och politisk. Varje tid har haft sitt ideal för hur kroppen ska se ut, fostras och uppföra sig.¹ Särskilt kvinnokroppen estetiseras och politiseras. Historiskt har det funnits ett spänningsförhållande mellan idrott – i synnerhet sporter som kräver maximal muskelstyrka – och kvinnokroppar och femininitet. Fortfarande under 1900-talets senare decennier varnades kvinnor för idrottens skadliga och maskuliniserande effekter på kroppen.² Sporter som har uppfattats som aggressiva eller haft inslag av fysisk explosivitet, styrka, uthållighet eller närkontakt var förbehållna män, i synnerhet kroppsarbetare, och betraktades länge som opassande för kvinnor.³ Varningar om idrottens maskuliniserande inverkan på kvinnor har inte bara handlat om kroppen, utan om kvinnors känsloliv, uppförande och sociala roll.⁴ Kraftsporter satte femininiteten på spel.

I denna essä utforskas spänningsförhållandet mellan den kraftsportsutövande kvinnokroppen och femininitet. Med hjälp av Maurice Merleau-Pontys kroppsschema, Simone de Beauvoirs idéer om ett feminint “dasein” och Iris Marion Youngs teorier om den kvinnliga kroppens fenomenologi resonerar jag kring synen på den idrottsutövande kvinnokroppen under det gångna seklet. Framför allt intresserar jag mig för hur en stark kvinnokropp har uppfattats och uppfattas. Genom att placera den

¹ Emma Pihl Skoog, *Kraftkarlar och knockouts: kropp och klass i Sverige 1920–1960* (Stockholm 2017), s. 13.

² Helena Tolvhed, *På damsidan: femininitet, motstånd och makt i svensk idrott 1920–1990* (Göteborg 2015) s. 25–26.

³ Pihl Skoog (2017), s. 43.

⁴ Tolvhed (2015), s. 44.

kraftsportsutövande kvinnokroppen i en kunskapsteoretisk diskussion om kroppslighet sätts kroppen inom ramen för en fenomenologisk tradition där kroppslighet innebär en existentiell och meningsbärande upplevelse av kroppen.

Fenomenologen Maurice Merleau-Pontys teorier om “den levda kroppen” handlar om upplevelsen av att ha en kropp som finns och fungerar i världen. Kroppen är en “gestalt”, en definierad helhet, för att den existerar med riktning mot sina fysiska uppgifter.⁵ Det är genom perceptionen – upplevelsen som varseblivningen ger upphov till – snarare än genom det rena medvetandet, som verkligheten struktureras.⁶ Våra kroppar kan däremot inte isoleras från medvetandet eller från omvärldens reaktioner eftersom kroppens erfarenhet formas i sina sociala sammanhang. Kroppen är inte bara ett ting, utan ett tillstånd av upplevelse. Om man inte hade en kropp skulle det inte finnas något rum, enligt teorin.⁷ Den levda kroppen har en transcendens, en uppfattning om jaget eller varat i den fysiska världen, som rör sig mot en öppen och kontinuerlig interaktion med sin omvärld.⁸ Människan blir till som individ när kroppar möter andra kroppar. För subjektet finns världen i den mån att kroppen har förmågan att närma sig och tillägna sig eller utnyttja omgivningen för egna syften. Kroppsschemat är med andra ord ett sätt att uttrycka att kroppen är menad för världen.⁹

Den västerländska filosofiska och historiska traditionen är sådan att kvinnor har betraktats som ett objekt som kan framstå som rätt eller fel i någon annans ögon. I *Det andra könet* (1949) belyser Simone de Beauvoir föreställningar om ett feminint “dasein”, tillvaron som betingas av världsliga förhållanden. Enligt de Beauvoir förnekas kvinnan – som del av samhällsstrukturen – subjektivitet, autonomi och kreativitet. Kvinnan definieras som den andre – alternativet till mannen – och är dömd till immanens, att

⁵ Maurice Merleau-Ponty, *Kroppens fenomenologi (första delen)*, övers. William Fovet (Göteborg 1999) s. 54.

⁶ Svante Nordin, *Filosofins historia: det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen* (Lund 2017), s. 525.

⁷ Merleau-Ponty (1999), s. 54.

⁸ Iris Marion Young, *On Female Body Experience: “Throwing like a girl” and other essays* (New York 2005), s. 36–37.

⁹ Merleau-Ponty (1999), s. 54.

förbli i det kroppsliga som likställs med det normativa och strukturella. Hennes transcendens överskuggas av ett annat, manligt, medvetande.¹⁰ Feministiska fenomenologer, bland dem Iris Marion Young, har sedan de Beauvoir betonat strukturellt, kulturellt och historiskt betingat förkroppsligande genom könsbestämda eller genusmässiga analyser. Young menar att kvinnokroppen inte har samma raka kommunikation gentemot omvärlden och det aktiva jaget som en manskropp har. Båda kropparna har en öppenhet mot världen, men den kvinnliga kroppsupplevelsen präglas av en, med Youngs ord, “ambivalent transcendens.”¹¹ Den kvinnliga kroppens transcendens skiljer sig alltså från den manligas. Kvinnokroppen upplevs som ett objekt, ett föremål för andra att betrakta. När kroppen upplevs som ett föremål skapas enligt Young en distans mellan medvetandet och den materiella upplevelsen av att ha en kropp.¹² Sara Martinsson, journalist och tyngdlyftare, beskriver upplevelsen av att gå från att ha en kropp utan tydliga muskler till en muskulös kropp som en förflyttning omvärlden inte uppfattar: “Det är bara den egna blicken, den som för en kvinna är tränad i att betrakta subjektet som objekt, som kan följa rörelsen mot något annat i realtid.”¹³

År 2019 genomfördes undersökningen “När kvinnor lyfter: flickors och kvinnors föreställningar om, och erfarenheter av att utöva styrkeidrott” av socialantropologen Åsa Bartholdsson och fysioterapeuten Linda Vixner för Centrum för idrottsforskning.¹⁴ Undersökningen kunde genom intervjuer med kvinnor i olika åldrar visa att kroppen genom styrkeidrott uppfattas ta spjörn mot kulturella stereotyper och föreställningar om en aktiv och stark manlig kropp i kontrast till en passiv och objektifierad kvinnokropp. I rapporten framträder intervjuobjektens syn på sina kroppar som kapabla, och upplevelsen av att vara stark som en viktig aspekt av den

¹⁰ Genevieve Lloyd, Det manliga förnuftet: “manligt” och “kvinnligt” i västerländsk filosofi, övers. Elisabeth Stjernberg, (Stockholm 1999) s. 123.

¹¹ Young (2005), s. 35–36.

¹² Young (2005), s. 39.

¹³ Sara Martinsson, Knäböj: om kvinnor och styrketräning (Stockholm 2021), s. 165.

¹⁴ Åsa Bartholdsson är docent i pedagogiskt arbete. Linda Vixner är docent i medicinsk vetenskap.

egna identiteten. Intervjuobjekten vittnar om förstärkt självkänsla och den fysiska styrkans emancipatoriska inverkan på den kroppsliga upplevelsen. Detta bekräftar vad historikerna Carol A. Osbourne och Fiona Skillen har identifierat i den genushistoriska forskningen, nämligen att den idrottande kvinnokroppen betraktas som “[...] a critical site upon which understandings of women’s experiences have been inscribed. From this perspective sport, historically as now, can be understood as a site of contestation, one successfully mobilized by sporting women.”¹⁵ Flera av kvinnorna som intervjuades 2019 vittnar om att tyngdlyftning eller styrketräning är ett sätt att lämna förhållandet till den egna kroppen som ett estetiskt projekt, och i stället fokusera på kroppen som en representation av jaget.¹⁶ I enlighet med Merleau-Pontys kroppsschema konstituerar alltså den kraftsportsutövande kvinnokroppen i sitt praktiska uppförande den ursprungliga och meningsskapande handlingen. Kroppen är närvarande i världen, öppen för dess möjligheter och hela den plats där subjektets intentionalitet är placerad.¹⁷

Fysisk aktivitet formar kroppen. Det specifika forandet av muskler som kraftsport och styrketräning innebär, särskilt förfinandet av överkroppsmuskulaturen, har genom historien uppfattats maskulint, medan kvinnor har förhållit sig till könsideal som inte har uppmuntrat till ansträngande träning och muskelutveckling.¹⁸ För forskarna Leslie Heywood och Shari L. Dworkin, professor i engelska respektive beteendevetenskap, är den vältränade kvinnan en ikon som omdefinierar femininitet och erbjuder ett nytt kvinnoideal.¹⁹ Historikern och professor emeritus Susan K. Cahn, vars huvudsakliga forskningsområde är kvinnohistoria och HBTQ+-rörelsens historia, har studerat den sportande kvinnan djupgående.²⁰ Hennes forskning om hur den kvinnliga kroppen har

¹⁵ Tolvhed (2015), s. 239.

¹⁶ Bartholdsson & Vixner, “När kvinnor lyfter: flickors och kvinnors föreställningar om, och erfarenheter av att utöva styrkeidrott” (2019), s. 4.

¹⁷ Iris Marion Young (2005), s. 35.

¹⁸ Tolvhed (2015), s. 25.

¹⁹ Tolvhed (2015), s. 231.

²⁰ Se Susan K. Cahn, *Coming on Strong: Gender and Sexuality in Twentieth-century Women's Sport* (Cambridge 2003).

representerats i amerikansk massmedia har visat att femininitet ofta har förstärkts när kvinnor vistats i idrottssammanhang. När kvinnlig idrott växte under 1920-talet blev fokus på kvinnans yttre ett sätt att bemöta den maskulinisering av kvinnokroppen och den kvinnliga karaktären som man ansåg att idrotten riskerade att medföra.²¹ Men i rapporten från 2019 betraktas estetik som underordnad prestation. Kvinnorna i studien betonar att frågan om muskler är direkt kopplat till fysisk styrka, och inte till ett visuellt mål: “Styrkan genererar upplevelsen av att vara kompetent, kapabel, att ha kontroll.”²² Den kraftsportsutövande kvinnan blir en gränsöverskridande figur. Hon är både identifierad och kulturellt betraktad som feminin på grund av sin könstillhörighet, men utför en aktivitet som historiskt varit manligt kodad och exkluderande för kvinnor.²³

Föreställningar om fysisk prestationsförmåga och skillnader mellan kvinnors och mäns kroppar har varit seglivade och trotsat både medicinsk vetenskap och beprövad idrottslig praktik.²⁴ Sådana kulturella föreställningar samverkar med normer och ideal, och påverkar även subjektiva upplevelser och erfarenheter. I en intervju i Dagens Nyheter i januari 2022 berättade Patricia Stenius, världsmästare i tyngdlyftning, att “Folk uppskattar att jag behållit min kvinnlighet trots att jag varit stark, men om jag inte gjort det, hade jag varit mindre värd då?”²⁵ Uttalandet belyser hur kvinnliga kraftsportsutövare fortfarande i viss utsträckning uppfattas som ett hot mot en etablerad samhällsordning. Martinsson tillkännager i sin bok att hon själv, innan hon kom i kontakt med kraftsport, betraktade tyngdlyftning som något osofistikerat, smutsigt och maskulint: “Det hade mycket lite att göra med mig eller den behärskade, eleganta kropp som jag ville kunna visa upp för omvärlden”, skriver hon.²⁶

²¹ Pihl Skoog (2017), s. 262.

²² Bartholdsson & Vixner (2019), s. 4.

²³ Tolvhed (2015), s. 228.

²⁴ Tolvhed (2015), s. 47.

²⁵ Sebastian Wognsen, “Hade jag varit mindre värd om jag inte sett kvinnlig ut?” *Dagens Nyheter (DN)* 8/1 2022.

²⁶ Martinsson (2021), s. 7.

Långt innan Stenius och Martinsson sökte utmana både egna och omvärldens uppfattningar om kvinnokroppen kopplade författaren Mary Wollstonecraft i *A Vindication of the Rights of Woman* (1792) ihop kroppslig styrka med kvinnlig frigörelse. Enligt henne kan kvinnor inte få verkligt erkännande för sina rättigheter utan tillgång till fritidsaktiviteter som möjliggör fysisk aktivitet.²⁷ Cirka 100 år senare förespråkade författaren Charlotte Perkins Gilman ett återtagande av kvinnokroppen genom att utveckla kroppens fysiska förmågor.²⁸ Idén om att fysisk styrka har en frigörande effekt på upplevelsen av den egna kroppen var med andra ord etablerad mycket tidigare än kvinnors faktiska utövning av kraftsport, eller idrott generellt. Den behärskade och eleganta kropp Martinsson syftar på kopplas direkt till ett kroppsideal som stammar från 1700- och 1800-talet. När den moderna synen på idrott, i takt med ökade hälsoideal, utvecklades under 1700-talet tilläts kvinnokroppen framför allt att utöva dans.²⁹ På 1800-talet kunde kvinnor ägna sig åt gymnastik, något som historikern Jens Ljunggren har identifierat som ett sätt att värna mannens ideal.³⁰

I Sverige växte tyngdlyftningen fram i arbetarklassens miljöer bland fattiga och industriarbetande män. Sådana miljöer stod i kontrast till medel- och överklassens uppvärdering av feminina attribut för båda könen.³¹ Beredskapsåren ledde till en syn på kroppen som fordrade god fysik. Manlig styrka var ett samhällsintresse och på flera punkter en del av det stora svenska folkhälsoprojektet under 1900-talet.³² En frisk och stark kropp var en kropp som kunde utföra sina medborgerliga plikter. Linggymnastiken grundades exempelvis på premissen att en stark nation byggdes av starka män. Manliga kroppar skulle försvara nationen och gränserna, kvinnliga kroppar skulle föda barn.³³ Mellankrigstiden utgjorde däremot en radikal period för den svenska

²⁷ Tolvhed (2015), s. 227.

²⁸ Tolvhed (2015), s. 228.

²⁹ Leena Laine, "Kropp, kvinnor och idrottshistoria", s. 49.

³⁰ Jens Ljunggren, *Kroppens bildning: Linggymnastikens manligbetsprojekt 1790-1914* (Eslöv 1999), s. 160.

³¹ Se exempelvis Pihl Skoog (2017), s. 24-28.

³² Detta har exempelvis Karin Johansson utförligt beskrivit i "Folkhälsa: Det svenska projektet från 1900 till 2:a världskriget", Lychnos: Årsbok för idé- och lärdoms historia 1991.

³³ Se exempelvis Ljunggren (1999) och Martinsson (2021), s. 12.

idrottsrörelsen, som blev alltmer etablerad jämsides med den snabbt växande kvinnorörelsen.³⁴

Tidningen Idun var under 1920-talet initiativtagare till SKCFK, Svenska kvinnors centralförbund för fysisk kultur, som skulle främja alla sorters gymnastik, idrott och friluftsliv för kvinnor.³⁵ Under första halvan av 1900-talet motiverades båda könen mer än tidigare till att motionera och träna. Men i mitten av 1900-talet var gymmiljöer utpräglat manliga och kvinnorna förväntades träna i hemmet.³⁶ Som ett steg i ledet av 1940- och 1950-talens husmodersgymnastik och det ökade intresset för medborgarnas allmänna hälsa tilltog intresset för kvinnligt idrottande.³⁷ Under 1950-talet uppstod en vurm för kvinnlig skivstångsträning. Kvinnor uppmanades att träna upp sin "kvinnliga spänst" och få en mer harmonisk kropp. Men att lyfta tungt var en manlig aktivitet, viktträning ansågs opassande för en kropp som inte redan var stor och muskulös.³⁸ Historikern Emma Pihl Skoog, som bland annat undersökt tidskriften *Atletik*, illustrerar hur tidskriften 1957 anställde en styrketränande kvinna som skribent, för att "[...] skapa en sida för ”byggarnas” och ”lyftarnas” fruar, fästmör, systrar och mödrar som ”behöver träna den speciella form av träning, som passar för kvinnor.” Det betonades att kvinnor inte skulle bli så kallade "muskelknutor" utan enbart skulle träna bort fett för att ersätta det med "sunda muskler." Hänvisningar gjordes till filmstjärnor och skönhetsdrottningar som ägnade sig åt skivstångsträning för att få kurvor, och inte några synliga, manliga, muskler.³⁹

Filosofen Judith Butler har beskrivit idrottskvinnan som en queer kropp som i sig själv aktualiserar frågor om kroppslig naturlighet. Butler menar att kvinnoidrott är "one of the most dramatic ways in which conflicting gender ideals are staged and negotiated in

³⁴ Catts Grant (red.), *Hyllade kroppar: idrotten i arkiven* (Stockholm 2012), s. 46.

³⁵ Grant (red.) (2012), s. 47–48. Bland förespråkarna för SKCFK fanns bl.a Lydia Wahlström, Karolina Widerström, Ada Nilsson och Elin Falk, samtliga förespråkare för den svenska kvinnorörelsen.

³⁶ Martinsson (2021), s. 20.

³⁷ Pihl Skoog (2017), s. 253.

³⁸ Pihl Skoog (2017), s. 253–254.

³⁹ Pihl Skoog (2017), s. 258.

the public sphere.”⁴⁰ Detta understryks i “När kvinnor lyfter.” Musklerna blir för intervjuobjekten i rapporten en visuell manifestation av kapacitet och självkänsla.⁴¹ Sociala och kulturellt betingade konnotationer att en ansträngd kvinnokropp är problematisk gör muskler till viktiga gränsmarkörer för kvinnlig kroppslighet.⁴² Muskelösa kvinnokroppar visar nämligen att synliga muskler är något man uppnår, och inte är av naturen givna, vilket utmanar kulturella föreställningar om hur en naturlig mans- eller kvinnokropp ska se ut.⁴³ Från att det blivit accepterat för kvinnokroppen att ta plats i gymmen har den vältränade kvinnokroppen utmanat föreställningar om kvinnan som svag och underlägsen mannen.⁴⁴ Under 1980-talet genomgick exempelvis synen på muskler och fysisk kapacitet en förändring och ett för historien nytt och unikt ideal framträdde: ett ideal som förespråkade en vältränad kvinnokropp med synliga muskler.⁴⁵ Styrkeidrott är idag den mest växande sporten för kvinnliga utövare i Sverige.⁴⁶ Kvinnors utförande, som praktik eller representation, av en historiskt manligt kodad verksamhet utmanar invanda föreställningar om hur kroppsligt arbete, kroppsaktivitet, muskler och kroppskontroll är knutna till kön.

Idrott placerar kroppen och dess prestationsförmåga i centrum, vilket kan ge förståelse för kroppens föränderlighet. Genom Merleau-Ponty förstår vi idén om kroppen först när vi upplever överensstämmelsen mellan det vi avser och det som är givet, mellan intentionen och utförandet. I varje ögonblick en rörelse förverkligas och upplevs är intentionen närvarande och en verklig del av en levande kropp.⁴⁷ En kropp som håller i en stång och konsekvent lyfter och sänker tunga vikter är i ständig riktning mot världen. Den levda kroppen känns, används och upplevs. Det finns verkliga fysiska skillnader mellan män och kvinnor, vilka påverkar och begränsar fysisk styrka. Därför

⁴⁰ Tolvhed (2015), s. 25.

⁴¹ Bartholdsson & Vixner (2019), s. 4.

⁴² Tolvhed (2015), s. 231.

⁴³ Helena Tolvhed & David Cardell (red.), *Kulturstudier, kropp och idrott: perspektiv på fenomen i gränslandet mellan natur och kultur* (Malmö 2011), s. 53.

⁴⁴ Tolvhed & Cardell (2011), s. 54.

⁴⁵ Tolvhed (2015), s. 231.

⁴⁶ Bartholdsson & Vixner (2019), s. 2.

⁴⁷ Merleau-Ponty (1999), s. 108–109.

är det naturligt att människor brukar olika tillvägagångssätt för att ta sig an uppgifter som kräver kraft, styrka och muskelkoordination.⁴⁸ Merleau-Pontys kroppsschema, som betraktar den aktiva kroppen som förankrad i ett föremål där kroppen står inför de uppgifter den ska utföra, kan därför vara givande för att förstå kulturella ideal, upplevelser och förhållningssätt till den starka kvinnokroppen.⁴⁹ Styrketräning och tyngdlyftning handlar nämligen inte bara om att förändra hur kroppen ser ut, det handlar också om att uppleva kroppen. Kvinnokroppen, i synnerhet påverkad av "blicken", kan inte lösas ur den historiska och sociala diskursen. Att undersöka den kroppsliga erfarenheten av att ha en kvinnokropp som utövar kraftsport blir därmed intressant för att överbrygga dessa diskurser och länka samman den sociala och upplevda verkligheten. Kvinnokroppens "ambivalenta transcendens", som Young har beskrivit, har kanske potential att förändras med hjälp av kraftsportsutövning och med den även uppfattningen om jaget och kroppen. Kvinnliga kraftsportare utmanar traditionellt etablerade föreställningar av manligt och kvinnligt, passivitet och aktivitet, subjekt och objekt, tradition och modernitet. Att dessa dualiteter genom kultur, normer, ideal och historisk förändring samverkar med kvinnors subjektiva kroppsupplevelser öppnar upp för möjligheten, för att inte säga vikten av, att utforska de tunga lyftens fenomenologi.

⁴⁸ Young (2005), s. 33.

⁴⁹ Merleau-Ponty (1999), s. 54.